

URUSHDAN KEYINGI INGLIZ ADABIYOTIDA IJTIMOIIY TANQID VA JAMIYAT MUAMMOLARINING BADIY IFODASI

Xamrakulova Dildoraxon Muxammadali qizi
Namangan davlat universiteti tayanch doktoranti
dildoraxamrakulova07@gmail.com, (93)9452922

Annotatsiya: Ushbu maqola urushdan keyingi ingliz adabiyotining asosiy yo‘nalishlarini, xususan jamiyatdagi ijtimoiy muammolar, burjua ideologiyasining tanqidi va ishchilar sinfi hayotining badiiy ifodasini tahlil qiladi. Asosan 1950–1960-yillardagi asarlar asosida yozuvchilarning ijtimoiy pozitsiyasi, realistik va postmodernistik yondashuvlari yoritiladi. Ikkinchi Jahon urushi, dekolonizatsiya jarayoni, mustamlakachilik tizimining yemirilishi va yangi global siyosiy muvozanat adabiyotda postkolonial, ekzistensial va gumanistik yondashuvlarning keng tarqalishiga sabab bo‘ldi. Maqolada Grem Grin, Desmond Styuart, Norman Lyuis, Jorj Oruell, Entoni Burgess, Ivlin Vo, Alan Silitou, Robert Smit, Gvin Tomas va boshqa muhim adiblar ijodi orqali ingliz adabiyotidagi shaxs va jamiyat o‘rtasidagi murakkab munosabatlarning badiiy ifodasi tahlil qilinadi.

Kalit so‘zlar: postkolonial adabiyot, totalitarizm, ekzistensializm, jamiyat tanqidi, shaxsiy erkinlik, siyosiy satira.

Kirish

Ikkinchi Jahon urushi va uning oqibatlari ingliz adabiyotida chuqur iz qoldirdi. Bu davr yozuvchilari jamiyatdagi o‘zgarishlar, urush traumasining individual va ijtimoiy ongga ta’siri, jamiyatning dehumanizatsiyasi va burjua qadriyatlarining sohtaligini tanqid qilishga intildilar. Ayniqsa, 1950–60-yillarda yuzaga kelgan tanqidiy realizm, ishchi romani va postmodernizm adabiy oqimlari orqali yozuvchilar jamiyatning tub muammolarini badiiy ifoda etishga harakat qildilar. Inson erkinligi, axloqiy tanlov, totalitar tizimlar tanqidi kabi mavzular asosiy o‘ringa chiqdi.

Shaxs va jamiyat muammolari adabiy obrazlarda

Grem Grinning asarlarida shaxsiy vijdon, axloqiy tanlov va diniy e’tiqod jamiyatdagi adolatsizliklarga qarshi qo‘yiladi. Uning “Tinch amerikalik” (The Quiet American) asarida jurnalist obrazida mustamlakachilik, axloqiy befarqlik va siyosiy loqaydlik muammolari ochib beriladi. Desmond Styuart va Norman Lyuis esa o‘z asarlarida ingliz mustamlakachiligining jiddiy tanqidiga e’tibor qaratib, jamiyat va shaxs o‘rtasidagi kuch muvozanatini tahlil qiladilar.

Postkolonial va siyosiy yondashuvlar

Postkolonial adabiyot ingliz adabiy makonida keng qamrovli bo‘ldi. Adiblar G‘arbiy dominatsiya, identitet muammolari, ijtimoiy tengsizlik va irqiy ajratish holatlarini fosh qilish orqali jamiyatdagi mavjud muammolarga e’tibor qaratishdi. Bu

borada Jorj Oruellning “1984” va “Hayvonlar fermasi” (Animal Farm) asarlari o‘ta muhim ahamiyatga ega bo‘lib, totalitarizmning shaxs erkinligiga qarshi qaratilgan tahdidini keskin tanqid qiladi.

Jamiyatdagi axloqiy inqiroz va yozuvchining roli

Ivlin Voning satirik romanlari, jumladan “Qayta muvozanat” (Brideshead Revisited), Angliya jamiyatidagi axloqiy inqirozni, diniy izlanishlarni va aristokratik tabaqa inqirozini yoritadi. Entoni Burgessning “Soat mexanizmi apelsin” (A Clockwork Orange) asari esa zo‘ravonlik, axloqiy nazorat va erkin irodaga oid savollarni ko‘ndalang qo‘yadi. Bu asar shaxsiy tanlov va ijtimoiy manipulyatsiya o‘rtasidagi ziddiyatni chuqur tahlil qiladi.

Ivlin Vo va urushdan keyingi jamiyat tanqidi

Ivlin Vo (1903–1966) o‘zining “Shon-sharaf qilichi” trilogiyasida urush yillaridagi Britaniya jamiyatining harbiy-byurokratik tuzilmasini keskin tanqid ostiga oladi. Ayniqsa, trilogiyaning ikkinchi qismi – *Ofitserlar va janoblar* – ingliz armiyasining harakatsizligi va tayyorgarliksizligini satirik ruhda tasvirlaydi (Waugh, 1965). Vo o‘z asarida rasmiy tashviqotlar va burjua mafkurasining uydirmalarini badiiy vositalar orqali fosh etadi.

“Jahldor yoshlar” va tanqidiy realizm

1950-yillarda “jahldor yoshlar” deb nom olgan adabiy guruh jamiyatdagi sinfiy tengsizlik, ta’limdagi nomutanosiblik va yoshlardagi norozilik kayfiyatini realistik uslubda aks ettirdi. Jon Osbornning *G‘azabla atrofga qara* (1956) pyesasi bu harakatning boshlanishiga sabab bo‘ldi. Kingley Amis, Jon Breyn, Jon Ueyn kabi mualliflar sinfiy adolatsizlikka nisbatan tanqidiy pozitsiyani namoyish etdilar (Salwak, 1984).

Epik sikllarda jamiyat tarixi va ko‘p qatlamli voqelik

Charlz Snouning *Begona va birodarlar*, Entoni Pauellning *Vaqt musiqasi*, Jek Lindsining *Britaniya yo‘li* roman sikllarida realistik an‘ana davom ettiriladi. Bu asarlar jamiyatdagi ijtimoiy qatlamlar, siyosiy tizimlar va tarixiy o‘zgarishlarni keng qamrovli, panoramik tarzda aks ettiradi. G.V. Anikin (1980) ta’kidlaganidek, epik sikllarda milliy taqdir, tarixiy burilishlar asosiy syujetni belgilaydi.

Postmodernizmning shakllanishi va tarqalishi

Postmodernizm ingliz adabiyotida 1960-yillardan boshlab izchil rivojlandi. Jon Faulzning *Frantsuz leytenantining ayoli* (1969) romani bu yo‘nalishning yorqin namunasi bo‘lib, metanarrativ, intertekstuality va tarixiy konstruksiyani muhokama qilish orqali postmodernistik kodni shakllantirdi (Hutcheon, 1988). Keyinchalik Piter Akroyd, Julian Barns, Devid Lobj, Anjela Karter, Antonia Byat, Martin Amis kabi mualliflar bu oqimni davom ettirdilar.

Ishchi romani va sotsialistik realizm

1950-yillar oxirida ishchi sinf vakillarining hayoti va ularning jamiyatdagi o‘rni

haqidagi romanlar ommalashdi. Alan Silitouning *Shanba kechasi va yakshanba tongi* (1958) asarida ishchilarning oddiy hayoti, ularning norozilik kayfiyati, ichki qarama-qarshiliklari aks ettirilgan. *Eshik kaliti* (1961) romanida esa mustamlaka kontekstidagi ijtimoiy-siyosiy muammolar teranroq yoritiladi (Sillitoe, 1961).

Robert Smitning *Odam maydoni* (1956) romanida esa burjua siyosatining ishchi sinfiga qarshi kurashi ko'rsatiladi. Ishchilarning birgalikdagi harakati, sinfiy birdamlik va ijtimoiy adolat g'oyasi muallif tomonidan yuqori baholanadi.

Gvin Tomas: Ishchi sinfi va ma'naviyat

Uelslik yozuvchi Gvin Tomas o'zining *Noma'lum faylasuflar va Siz uchun hamma narsa o'zgaradi* (1949) romanlarida konchilarning hayoti, ularning ijtimoiy ongining shakllanishi va siyosiy kurashini badiiy aks ettirdi. Tomas ijodida milliy madaniyat, dialektal tilda yozish va axloqiy qadriyatlar muhim o'rin tutadi (Thomas, 1949).

Xulosa

XX asrning ikkinchi yarmi ingliz adabiyoti shaxs va jamiyat o'rtasidagi murakkab ziddiyatlarni badiiy ifodalashda boy va rang-barang manzara yaratdi. Adiblar o'z asarlarida jamiyatdagi ijtimoiy va siyosiy o'zgarishlarga, insoniy qadriyatlarning yemirilishiga va shaxs erkinligining cheklanishiga e'tibor qaratgan holda, o'quvchini mustaqil fikr yuritishga undaydilar. Ushbu davr adabiyoti hozirgi global muammolarni anglashda ham dolzarbligini yo'qotmagan va ijtimoiy tanqid, sinfiy tafovut, burjua mafkurasining soxtaligini fosh etishga yo'naltirilgan realizmga asoslangan edi. "Jahldor yoshlar", ishchi romani mualliflari va postmodernistlar jamiyatning har xil qirralarini badiiy tahlil etgan holda, zamonaviy o'quvchini jamiyatning haqiqiy holatiga tik qarashga undadilar.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Orwell, G. 1984. London: Secker & Warburg, 1949.
2. Greene, G. *The Quiet American*. London: Heinemann, 1955.
3. Burgess, A. *A Clockwork Orange*. London: Heinemann, 1962.
4. Waugh, E. *Brideshead Revisited*. London: Chapman & Hall, 1945.
5. Waugh, E. (1965). *Sword of Honour Trilogy*. London:
6. Said, E. *Culture and Imperialism*. New York: Knopf, 1993.
7. Lewis, N. *A Dragon Apparent: Travels in Cambodia, Laos and Vietnam*. London: Cape, 1951.
8. Stewart, D. *The Arab World: From Muhammad to the Arab Spring*. London: Penguin, 1962.
9. Anikin, G. V. (1980). *Realizm va epik janrlar*. Moskva: Nauka.
10. Faulks, S. (1999). *The Fatal Englishman: Three Short Lives*. Vintage.

- 11.Hutcheon, L. (1988). *A Poetics of Postmodernism: History, Theory, Fiction*. Routledge.
- 12.Salwak, D. (Ed.). (1984). *The Angry Young Men: A Literary Analysis*. Macmillan.
- 13.Sillitoe, A. (1961). *The Key to the Door*. London: W. H. Allen.
- 14.Thomas, G. (1949). *All Things Betray Thee*. London: Lawrence & Wishart.